

DNEVNIK S PUTA U UKRAJINU I TURSKU DUBROVAČKOG
POKLISARA HARAČA MATA GUNDULIĆA [GODINE 1672—1684]

Dobro je poznata činjenica koliku je ulogu odigrala diplomacija u očuvanju slobode i nezavisnosti Dubrovačke Republike. Graničeći s mnogo moćnijim i nerijetko neprijateljski raspoloženim susjedima Dubrovačka Republika je bila prisiljena neprestano iznalaziti nove diplomatske putove u rješavanju svojih sporova s njima. Nije potrebno isticati koliko je trebalo državničke mudrosti da se neki od tih sporova ne pretvore u otvoren sukob s nesagledivim posljedicama za tu malu, ali neobično važnu republiku. To naročito vrijedi za XVII. stoljeće kad je zbog vrlo složenih prilika u Evropi dotadašnji odnos snaga bio u neprestanom previranju, pa ga je bilo veoma teško predvidjeti, a još teže snaći se u njemu. Srećom, u Dubrovniku nikad nije manjkalo sposobnih ljudi, dorašlih i najtežim situacijama, koji su svoju zadaću u očuvanju vlastite slobode izvršavali s toliko vještine i smisla za političku stvarnost da su mu na tomu nerijetko zavidjele mnoge veće i jače države. Zato nije ni malo pretjerano reći da je Dubrovnik — za razliku od većine drugih država — svoju vanjsku politiku zasnivao mnogo više na vještini i znoj u svojih diplomata, nego na oružanoj snazi i krvi svojih vojnika.

No, ovdje ne namjeravamo govoriti o tom slavnom poglavlju dubrovačke povijesti, nego o jednom uobičajenom poslanstvu dubrovačkih poklisara harača na Portu Mata Gundulića i Orsata Sorkočevića, koje se — za razliku od drugih sličnih poslanstava — stjecajem okolnosti pretvorilo u nenamjeravano i neuobičajeno putovanje u Ukrajinu skupa s turskom vojskom, ostavivši nam o tomu zanimljivo pismeno svjedočanstvo u obliku diplomatskog dnevnika koji ovdje objavljujemo.¹ Ali prije toga pogledajmo tko je zapravo njegov pisac i kojom ga je prilikom napisao.

¹ Poslanici su nakon svoga povratka kući odvajkada bili dužni podnijeti vladi usmeni ili pismeni izvještaj o putu u određenu zemlju. Zbog toga je teško utvrditi otkad ta obveza potječe u Dubrovniku. Najstariji dosad objavljeni diplomatski izvještaj u obliku dnevnika na Portu potječe iz g. 1673. To je putopis Saba Menčetića Marinova i Meda Ranjine. Objavio ga je Z. Šundrica pod naslovom *Putopis poklisara harača iz 1673. godine*», »Dubrovački vjesnik«, god. XVI—XVII (1965—1966), br. 792—819. G. 1874. S. Skurla je objavio svojevrstan putopis na Portu Jakete Palmotića Dionorića u obliku spjeva pod naslovom *Dubrovnik ponovljen* napisan g. 1678. u kojem donosi mnogo vijesti o krajevima koje je posjetio na svom putu u Carigrad. Isto je tako L. Vojnović objavio izvještaj puta u Maroko Marojice Kabudžića iz g. 1706 (*Zapisci plemenitoga gospodina Marina Marojice Kaboge iz vanrednog poslanika Republike Dubrovačke na carigradskom dvoru*, »Spomenik«, SKA, XXXIV, 1898) te J. C. Engel putopis Dživa Kabužića iz g. 1792 (*Die Geschichte des Freystaates von Ragusa*, Wien 1807).

Mato Gundulić najmlađi je sin pjesnika Dživa Franova (1589—1638) i Nike Sorkočević Perove. Rodio se 6. veljače 1636.² Nije imao sreću provesti bezbrižnu mladost. Naime, u trećoj je godini ostao bez oca, a u osmoj bez majke, pa su brigu o njegovu odgoju preuzeli skrbnici, i to — kako se čini — u prvom redu njegov rođak pjesnik Džono Palmotić (1607—1657), koji je i sam rano ostao bez oca, pa ga je ujak Miho Gradić Džonov (1580—1634) bio uzeo k sebi.³ Jedan zapis sačuvan u arhivu dubrovačke nadbiskupije tvrdi da Mata da je bio odgojen »po običaju javnih škola katoličkih svećenika koji su vodili brigu o njegovu odgoju«⁴. Navršivši 20. godinu života, bio je 7. veljače 1657. primljen u Veliko vijeće Dubrovačke Republike⁵ od kada djelatno sudjeluje u političkom životu Republike, i to najprije kao mljetski knez (1656—1657), te kao jedan od četvorice državnih procjenitelja (1660)⁶. U želji da se posveti vojničkom pozivu iduće godine odlazi u Beč gdje uzaludno pokušava dobiti mjesto u austrijskoj vojsci. Nije mu u tomu bio od posebne koristi ni stariji brat Frano (1630—1700), koji je u istoj vojsci već bio napravio uspješnu karijeru postigavši nešto kasnije čin pukovnika. Nakon povratka kući bio je početkom g. 1662. izabran za kneza otoka Lopuda i Koločepa⁷, ali tu službu nije do kraja završio. Naime, u travnju iste godine je — nakon što je zbog nekog pobliže nepoznatog prijestupa bio kažnjen nevelikom globom⁸ — napustio Dubrovnik otputovavši u Španjolsku gdje je stupio u vojnu službu boreći se više godina kao konjički časnik u španjolsko-portugalskom ratu⁹, koji je završio 13. veljače 1668. mirom u Lisabonu i priznanjem potpune portugalske nezavisnosti. Neki dubrovački povijesni izvori navode da se naročito istakao u bitci kod Villaviciosa zbog čega je — kako piše F. M. Appendini — bio nagrađen naslovom viteza od Calatrave i činom kapetana konjičke pukovnije u Napuljskom kraljevstvu, koja mu je bila dana u vlasništvo¹⁰. Nakon povratka kući bio je krajem kolovoza 1671. imenovan kapetanom Konavala sa zadatkom da organizira mjesno stanovništvo protiv čestih upada hajduka i Crnogoraca koji su pljačkali i uznemiri-

² N. Đivanović, *Nekoliko priloga literarnoj prošlosti dubrovačkoj*, »Prava Crvena Hrvatska«, god. I (Dubrovnik 1905), br. 28.

³ Đ. Körbler, *Dživo Frana Gundulića*, »Djela Dživa Frana Gundulića«, 2. izd. (Stari pisci hrvatski, knj. IX), Zagreb, JAZU, 1919, str. X.

⁴ N. dj., str. XII.

⁵ N. Đivanović, n. mj; Dubrovnik, Historijski arhiv, Specchio del XVII secolo.

⁶ M. Pantić, *Gundulić Mato*, »Leksikon pisaca Jugoslavije«, II, Beograd 1979, str. 343. Ugodna mi je dužnost da na ovom mjestu izrazim dužnu zahvalnost akademiku prof. Pantiću, koji mi je, čim je saznao da namjeravam objaviti Gundulićev dnevnik puta na Portu, odmah nesebično pomogao prikupiti svu potrebnu literaturu za životopis njegova autora.

⁷ M. Pantić, n. mj.

⁸ Dubrovnik, Historijski arhiv, Libro delle sentenze criminali MDCLV, ff. 111v—112r; M. Pantić, *Dubrovačanin Nikola Bošković i Raške starine*, »Zbornik za likovne umetnosti« 8, Beograd 1972, str. 233.

⁹ Vatikanska knjižnica, rukopis Vaticanus latinus 6917, f. 23r. Rijječ je o kratkom sažetku Gundulićeva putopisa koji je učinio diplomatski predstavnik kod Sv. stolice i učeni knjižničar iste knjižnice opat Stjepan Gradić (1613—1683) i poslao francuskom državniku vojvodi Charlesu Montausieru, o čemu će na kraju ovog prikaza biti više govora.

¹⁰ F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità e letteratura de' ragusei*, II, Ragusa 1802, str. 192.

vali čitav kraj. U tu svrhu je imao na raspolaganju 25 plaćenika kojima je trebao pridružiti još 15 unovačenih Konavljana¹¹.

Gundulić je — kako izlazi iz sačuvanih dokumenata — bio ne samo dobar vojnik nego i još bolji diplomat, pa mu je senat u nekoliko navrata povjeravao diplomatske zadatke na raznim stranama. Tako je npr. u studenom i prosincu 1671. predvodio poslanstvo bosanskom paši u Sarajevo¹². Početkom siječnja 1676. nalazimo ga u Zadru, kamo mu 5. siječnja piše Senat da nastoji kod mletačkog providura za Dalmaciju Grimanija pobiti optužbe nekih Budvanaca da su Dubrovčani ometali plovidbu njihovih brodova zaustavivši jedan od njih na otvorenom moru¹³. U prvoj polovici 1675. na prolazu za Napulj nekoliko je mjeseci boravio u Rimu kao gost rođaka opata Stjepana Gradića (1613—1683), kamo mu je 25. travnja pisao Senat da pokuša naći u Napulju sposobna zapovjednika topništva i uz određenu plaću poslati ga u Dubrovnik¹⁴. G. 1678. ponovno se nalazio u Napulju, odakle ga je Senat namjeravao poslati u Španjolsku da traži pomoć za obnovu u potresu nastradalog grada, ali ga je Gradić uvjerio u beskorisnost toga puta¹⁵. Tri puta je bio biran za člana Maloga vijeća (1677, 1680. i 1683), dva puta za suca građanskih poslova (1679. i 1682), jedanput za suca krivičnih parnica (1681) te četiri puta za kneza Republike (u prosincu 1678, rujnu 1678, lipnju 1681. i travnju 1684). Oženio se vrlo kasno, tek g. 1680., i to Marom, kćerkom Ivana Paulija, bogatog građanina koji je nakon potresa g. 1667. bio primljen u plemićki stalež. On nije imao djece. Za svoga boravka izvan domovine naučio je, između ostaloga, francuski jezik, što je u to vrijeme u Dubrovniku bila prilična rijetkost, pa je od vremena do vremena prevodio službene spise s francuskoga na talijanski¹⁶, a znao je također njemački i španjolski¹⁷. Umro je 23. travnja 1684. u Kneževu dvoru dok je obavljao službu kneza Republike, slično kao što se dogodilo i njegovu starijem bratu Šišku (1634—1682).¹⁸

Gundulićev dnevnik puta u Ukrajinu i Tursku, koji ovdje objavljujemo, nastao je u vrijeme vrlo teških i složenih prilika za malu Dubrovačku Republiku. Upravo je, naime, bio završio dugi kandijski rat (1645—1669) između Turske i Venecije zbog otoka Krete, koji se — kao što je poznato — vodio ne samo u Grčkoj nego i u Dalmaciji uz velika ratna razaranja, pomicanje granica i seobu stanovništva. Razumljivo je da je u to vrijeme trgovina među zaraćenim stranama bila gotovo potpuno zamrla, što je znalački iskoristio Dubrovnik koji je preuzeo gotovo svu trgovinu koja je tekla iz balkanske unutrašnjosti prema moru. No čim su g. 1669. prestala neprijateljstva, prva briga Venecije je bila da što hitnije obnovi trgovinsku razmjenu s dojučerašnjim neprijateljem, koji je bio značajan trgovinski partner, pa je u tu svrhu počela s otvaranjem svih dotad zatvorenih trgovačkih putova i tržnica,

¹¹ Dubrovnik, Historijski arhiv, Lettere e Commissioni di Ponente, sv. 28, ff. 138v—140r.

¹² M. Pantić, *Gundulić Mato*, str. 343.

¹³ Dubrovnik, Historijski arhiv, Lettere e Commissioni di Ponente, sv. 29, ff. 136r—137v.

¹⁴ N. dj. f. 60rv.

¹⁵ Đ. Körbler, *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina senatu republike dubrovačke od godine 1667. do 1683*, »Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium«, XXXVII, Zagreb, 1915, str. 330.

¹⁶ M. Pantić, *Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine*, str. 233.

¹⁷ Vatikanska knjižnica, rukopis Vaticanus latinus 6902, f. 82v.

¹⁸ Đ. Körbler, *Dživo Frana Gundulića*, str. XII; M. Pantić, *Dubrovčanin Nikola Bošković*, n. mj.; isti, *Gundulić Mato*, n. mj.

posebno tzv. splitske skele, najvažnijeg mletačkog prihvatilišta bosanske robe na Jadranu. Budući da su i Turci pokazivali ne malo zanimanje za obnovu te trgovine, kako bi barem donekle nadoknadili velike gubitke pretrpljene u kandijskom ratu, Mlečani su pošli još korak naprijed pa su počeli sustavno istiskivanje dubrovačkih trgovaca ne samo sa svojih u ratu zatvorenih tržnica nego također i s tradicionalno dubrovačkih, kao što je bila tržnica stonske soli na ušću Neretve, oko čega će se za duže vrijeme voditi ogorčen dubrovačko-mletački diplomatski i trgovinski rat, zatim sve češćim pretjecanjem dubrovačkih brodova na otvorenom moru, bacanjem tereta u more, odvođenjem trgovačkih brodova u svoje luke itd., otvorivši tako pravi trgovinski rat za svako prodajno mjesto na istočnoj jadranskoj obali¹⁹.

Dubrovnici su u duhu svoje politike izlaz iz te situacije tražili u prvom redu diplomatskim sredstvima, i to uvjeravanjem Mlečana i Turaka da je i u njihovu interesu ekonomski jak i politički neutralan Dubrovnik, naročito sada poslije katastrofalnog potresa, jer — u suprotnom slučaju — ne bi bio u stanju da se obnovi niti da izvršava svoje međunarodne obveze kao što je godišnji danak Turcima, te bi kao takav veoma lako mogao postati plijen jedne od protivničkih strana. Položaj Dubrovnika je bio naročito otežan činjenicom što su i Turci upravo u to vrijeme trebali mnogo novaca ne samo da nadoknade pretrpljene gubitke u kandijskom ratu nego i za novi rat u koji su se neoprezno upleli s Poljacima. Zbog toga su u tom dubrovačko-mletačkom trgovinskom sukobu rado povlačivali mletačkoj strani gledajući u njoj jačeg trgovinskog partnera, dok s druge strane nisu propuštali ni jednu priliku da od Dubrovčana iznude što više novaca. Tako su npr. tražili da im se po šeritajskom pravu u ime vrijednosti u potresu poginulih građana koji nisu iza sebe ostavili nasljednika isplati 150.000 talira, a u ime navodnih dugova iz vremena kandijskog rata golem iznos od 4.300 vrećica (»kesa«)²⁰. Najpoznatija žrtva te njihove gramzljivosti bio je — kao što je poznato — Nikolica Bunić, koji je g. 1678. u silistijskoj tamnici životom platio svoja nastojanja da Turke uvjeri u neopravdanost njihovih zahtjeva. No, unatoč svemu tomu, Dubrovčani nisu žalili nikakva truda kako bi isposlovali od Turaka isključivo pravo prodaje vlastite soli na ušću Neretve, jer su ga u to vrijeme smatrali životno važnim za obnovu grada nakon katastrofalnog potresa.

U vrijeme kad su poklisari Mato Gundulić i Orsat Sorkočević polazili na put u Tursku da predaju sultanu godišnji harač i pokušaju urediti pitanje prodaje soli na Neretvi, na turskom je prijestolju sjedio sultan Mehmed IV (1648—1687). Stupivši na osmansko prijestolje sa samo 7 godina, dugo je vre-

¹⁹ O tome postoji veoma obilna literatura iz koje izdajamo samo neka važnija djela: S. Ljubić, *O odnošajih među republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti*, »Rad« JAZU, 53 (1880), 94—185; A. Vučetić, *Dubrovnik za kandijskog rata 1645—1669*, »Program gimnazije dubrovačke« 1894—95. i 1895—96; Dubrovnik 1895—96; isti; *Dubrovnici na odbrani svog teritorija i slobodne plovidbe prema Mlečanima početkom XVII vijeka*, »Glasnik Dubrovačkog učenog društva sv. Vlaho«, I, Dubrovnik 1920; Đ. Korbler, *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina senatu republike Dubrovačke od godine 1667. do 1683*, Zagreb, JAZU, 1915; G. Novak, *Split u svjetskom prometu*, Split 1923, str. 85—134; R. Samardžić, *Borba Dubrovnika za opstanak posle velikog zemljotresa 1667. g.*, Beograd 1960; isti, *Veliki vek Dubrovnika*, Beograd 1962; B. Stulli, *Dubrovnik*, »Enciklopedija Jugoslavije«, 3, Zagreb 1958, 144—156; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, II. Zagreb 1980, str. 94—173.

²⁰ V. Foretić, n. dj., str. 157—158.

mena bio igračka u rukama bake sultanije Kösem Walide²¹, majke Turhan i dvorskih eunuha koji su se njime služili za kojekakve zakulisne igre. Ta je dvorska stranka vodila posebnu borbu protiv njegova slaboumnog oca sultana Ibrahima (1640—1648) i njegovih političkih pristaša, prisilivši ga najprije da abdicira da bi ga samo 11 dana poslije toga dali smaknuti. No, ni Mehmed se nije pokazao mnogo boljim od oca. Odveć je bio sklon lagodnom životu i luksuznom provođenju, zanemarujući pri tom važne državne poslove, pa su ga podanici — zbog njegove prevelike sklonosti lovu — podruglivo zvali »lovcem«. Njegovi lovovi u okolici Skadra i Jedrene bili su većini njegovih podanika primjer neobuzdanog rasipništva. Sve je to, naravno, državnu blagajnu stajalo mnogo novaca koje su morali davati njegovi muslimanski, a naročito kršćanski podanici.²²

Da pod njegovom upravom carstvo nije nezaustavljivo krenulo prema rasulu, u prvom redu treba da zahvali dvojici izvandredno sposobnih velikih vezira, Mehmed paši Köprülü (1656—1661) i njegovom sinu Fadilu Ahmedu paši (1661—1676), vjerojatno najsposobnijem velikom veziru što ga je imalo osmansko carstvo nakon Mehmeda Sokolovića²³. Nastavljajući politiku svog oca, Fadil paša je uspio ne samo učvrstiti i srediti unutrašnje prilike nego i dati nov polet carstvu u nekoliko ratova kojima je sam rukovodio. Njegov najveći uspjeh u vanjskoj politici bio je g. 1669. zauzimanje otoka Krete nakon pune 2 godine bezuspješne i skupe opsade, što je značilo ne samo kraj kandijskog rata nego i ponovnu uspostavu turske prevlasti u istočnom Sredozemlju. Za vrijeme njegova vezirstva Turci su se sultanovom krivnjom samo godinu dana nakon završetka tog rata neoprezno upustili u nov i opasan rat s Poljskom koji će ih stajati velikih žrtava i nekoliko teških vojnih poniženja.

Povod ovom tursko-poljskom ratu dali su ukrajinski Kozaci koji su najprije pod svojim velikim atamanom Bogdanom Chmeljnickim (oko 1595—1657), a zatim Pëtrom Dorošenkom (1627—1698) pružali ogorčen otpor poljskim i ruskim nastojanjima da prošire svoju vlast na Ukrajinu. Nakon poljsko-ruskog rata zbog Ukrajine, mirom u Andrusovu g. 1667. Rusima je pripala cijela Ukrajina istočno od rijeke Dnjepra skupa s Kijevom, dok je njen zapadni dio dobila Poljska²⁴. Ta je podjela naročito ozlojedila Kozake, koji su došli pod poljsku vlast pa je Dorošenko zatražio tursku zaštitu. Tako je izbio tursko-poljski rat koji se vodio s promjenljivom ratnom srećom i širim međunarodnim implikacijama²⁵.

Zahvaljujući ovom ratu naši će poklisari igrom slučaja postati očevici turske vojne protiv Poljske, ostavivši o tomu kratko ali dragocjeno povijesno svjedočanstvo. Krenuli su iz Dubrovnika 28. svibnja 1672. Put ih je vodio preko Brgata, Starog Slanoga a Popovu Polju, Bileće, Gackoga, Vrbe, Tjentišta, Pljevlje, Miloševca, Štavlja, Novog Pazara, Banjske, Vučitrna, Kuršumlije i Prokuplja do Niša. Taj je put već u srednjem vijeku bio poznat kao »dubrovački put«, koji je spajao Dubrovnik s istočnom Bosnom i Srbijom. U Nišu su izašli na tzv. »carski put« koji je preko Bele Palanke, Dragomana i Sofije

²¹ O njoj v. *Encyclopedie de l' Islam*, livraison 34, Leyde-Paris 1927, 1141—1142.

²² A. N. Kurat, *The Ottoman Empire under Mehmed IV*, »The new Cambridge modern History«, V. Cambridge, At the University Press, 1961, str. 505—506.

²³ N. dj., str. 509—511; F. Chassepol, de, *The history of the grand visiers Mahomet and Achmet Coprogli, and of the three last grand Signiors*, London 1677.

²⁴ H. Jablonovski, *Poland to the death of John Sobieski*, »The new Cambridge modern History«, V, str. 564—569.

²⁵ N. dj., str. 569—571.

vodio prema Carigradu. Našavši se u Bugarskoj na putu iz Plovdiva u Jedrene, drugi po veličini i važnosti turski grad, u kojemu je sultan obično provodio sparna ljeta daleko od carigradskih spleta i pripremao se za sve evropske vojne pohode, saznali su 6. srpnja 1672. da je sultan prije nekoliko dana s velikom vojskom krenuo u Poljsku pa im nije preostalo ništa drugo nego da preko Stare Zagore, Jambola i Dobrudže krenu za njim. Kod mjesta Isacce u Rumunjskoj prešli su Dunav nastavivši put kroz Moldavsku. Prešavši rijeku Prut, našli su se u ukrajinskom Podolju odakle su se zaputili prema njegovom glavnom gradu Kamencu Podolskom, koji su Turci počeli opsjedati 16. i 17. kolovoza. Stigli su u turski logor 23. kolovoza, upravo u trenutku kad su se Turci spremali potpaliti veliku minu koja je opsjednutom gradu nanijela znatnu štetu, ali je isto tako napadače stajala oko 200 vojničkih žrtava. Njezin je učinak — kako piše Gundulić — obeshrabrio oko 1000 branitelja koji su se povukli u unutrašnji dio grada i odmah počeli pregovarati o predaji, što je iznenadilo i same Turke, jer se grad mogao braniti pa su, bojeći se varke, cijeli dan razmišljali da li bi prihvatili ponudu. Dana 30. kolovoza branitelji su se predali pod uvjetom da slobodno mogu napustiti grad, dok je sultan sutradan svečano u nj ušao da proslavi važan ratni uspjeh. Ostavivši u osvojenom gradu jaku vojnu posadu, Turci su 3. rujna napustili Kameniec Podolski i krenuli u pravcu Lwówa koji su također namjeravali zauzeti. Pratile su ih dubrovački poklisari sve do Lvovskih zidina, kamo su stigli nakon 6 dana putovanja kroz ukrajinsku ravnicu. Tek ih je tu u svom šatoru primio sultan Mehmed IV, kojemu su u posebnoj audijenciji predali harač dobivši od njega dopuštenje da mogu krenuti nazad.

Taj dio Gundulićeva dnevnika koji opisuje opsadu i zauzimanje Kamenca Podolskoga nesumnjivo je najopširniji i najzanimljiviji. Dok je u donošenju drugih vijesti njegov autor prilično škrt i suzdržan, griješeći — ako se tako može reći — mnogo više sažetosti i ispuštanjem nego obilnim izvješćivanjem, njegovo se pero kod opisa tih događaja naglo razmahuje nastojeći pružiti što više obavijesti o tom važnom događaju iz povijesti tursko-poljskog rata. On se na te iste događaje još jednom osvrnuo u svom izvještaju o prilikama u kojima žive katolici u turskoj carevini pruživši nam nove zanimljive pojedinosti koje je ispustio u svom dnevniku²⁶.

Napustivši turski logor pod Lvovskim zidinama, poklisari su se 13. rujna uputili nazad u Bugarsku. Prešavši još jednom rijeke Seret, Dnjestar i Prut našli su se u Moldavskoj. Dana 29. rujna su preko Bukurešta stigli u bugarski grad Ruse gdje su se po naređenju Dubrovačkog senata razdvojili. Sorkočević je otputovao u Sofiju, a Gundulić — zbog uređivanja pitanja prodaje soli na Neretvi — u Carigrad kamo je stigao 16. listopada. Obavivši posao, početkom studenoga je krenuo u Sofiju preko Jedrene i Plovdiva gdje ga je čekalo novo pismo iz Dubrovnika s naređenjem da se tu zaustavi i čeka dalje upute. U Sofiji je ostao do travnja 1673. kad je sa Sorkočevićem ponovno putovao u Jedrenu da i sa sultanom razgovara o pitanju prodaje soli na ušću Neretve. Tu su se 31. srpnja sastali sa Sabom Menčetićem i Medom Ranjinom,

²⁶ Objavio ga je A. Bandurović pod naslovom *Relazione dello stato della religione nelle parti dell' Europa sottoposte al dominio del Turco fatta da me Matteo Gondola, stato Ambasciatore della Repubblica di Ragusa alla Porta* u svom djelu *Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae*, tomus II. Parisiis, Typis et Sumptibus Joannis Baptistae Coignard, 1711, str 99—106.

poklisarima harača za g. 1673²⁷. Gundulić i Sorkočević su u Jedreni ostali gotovo puna četiri mjeseca — od 16. travnja do 12. kolovoza — ulažući mnogo truda i svu svoju diplomatsku vještinu dok konačno nisu od sultana isposlovali posebnu preporuku za mletačkog baila da ne ometa Dubrovčane zbog prodaje njihove soli na neretvanskoj skeli.

Gundulić je u svom dnevniku, sebi svojevrsnom kratkoćom i sažetošću, zabilježio još jednu pojedinost. Dok se nalazio u Jedreni, sultan je 10. kolovoza krenuo na novu vojnu protiv Poljske, koja se na kraju njegove prošlogodišnje vojne, primirjem potpisanim 18. rujna 1672. u Buczaczu, obvezala plaćati Turcima godišnji danak i prepustiti cijelo Podolje velikom kozačkom atamanu Dorošenku. Budući da se nije pridržavala tog ugovora, sultan ju je odlučio kazniti i na izvršavanje preuzetih obaveza prisiliti oružjem. No ta je vojna — za razliku od prošlogodišnje — imala sasvim različit ishod. U međuvremenu je veliki poljski maršal Jan Sobieski (1624—1699) novcem prikupljenim s raznih strana, naročito od pape Klementa X (1670—1676), uspio skupiti i naoružati oko 50.000 vojnika s kojima je — na prvu vijest o približavanju Turaka — pohitao sultanu u susret. Izenadio ga je utaborena s vojskom u blizini tvrđave Chotin na Dnjestru, te mu 11. studenoga 1673. — dan prije smrti poljskog kralja Mihajla Wiśnowieckoga (1669—1673) — nanio strahovit poraz uništivši gotovo svu njegovu vojsku, što mu je na saboru izbornika poljsko-litvanskog kraljevstva 21. svibnja 1674. donijelo kraljevsku krunu²⁸. Gundulića je ta vijest zatekla 29. studenoga 1673. u rumunjskom gradu Galati, iz kojega su — kako navodi — od straha pred Poljacima bili pobjegli svi stanovnici. »Sultan se povukao u Pasardžik — veli on — a veliki vezir u Babadag.« Bio je to ne samo neslavan ishod jedne turske vojne nego i mnogo više od toga. Ta je pobjeda, skupa s turskim porazom kod Sv. Gotharda prije devet godina, srušila mit o nepobjedivosti turske vojske i najavila skori preokret na evropskom bojištu s Turcima.

Gundulić je sve te podatke unosio u svoj devnik brzojavnom kratkoćom i sažetošću. Zbog toga njegov dnevnik na prvi pogled ostavlja dojam odveć škrtog izvještaja da bi mu se pridalo posebno značenje. Međutim, taj dojam vara. U prvom redu kratkoća Gundulićeva dnevnika nije nipošto slučajna. Nakon što je u svom izvještaju o prilikama u kojima žive katolici u turskom carstvu prilično opširno izvijestio o mnogim mjestima i krajevima kroz koje je prolazio, autor dnevnika nije smatrao potrebnim još jednom ponavljati iste stvari. Ta se dva spisa međusobno dopunjavaju, pa o tomu treba voditi računa pri njihovu čitanju. Kad, osim toga, malo bolje pogledamo, dolazimo do saznanja da dnevnik, uzet sam za sebe, i nije tako sadržajno siromašan kako se čini u prvi trenutak. Putujući od svratišta do svratišta, Gundulić je velikom točnošću bilježio datum svojeg dolaska u svako od njih, udaljenost od mjesta do mjesta u satima hoda ili jahanja, dajući pri tom precizne podatke o broju stanovnika, posebnim znamenitostima kao što su ceste, mostovi, crkve, samostani, dvorci, utvrde, rijeke, jezera, planine, znamenitosti, zanimljivi običaji stanovništva itd. Isto tako njegovom vojničkom oku nije promicalo ništa značajnije što je imalo vojno značenje. Pažnju mu naročito privlače vojne utvrde, brojčano stanje posade, topovsko naoružanje itd., tako da njegov dnevnik

²⁷ Z. Šundrica, *Putopis poklisara harača iz 1673. godine*, »Dubrovački vjesnik«, god. XVI (1965), br. 798.

²⁸ H. Jabłonowski, n. dj., str. 569.

dobiva vrijednost izvještaja kvalificiranog očevica i svjedoka, pa je kao takav vrijedan povijesni izvor za krajeve kojima je prolazio. »Upoznao sam i vidio ovaj dio svijeta — piše on u svom izvještaju o prilikama u kojima žive katolici u turskom carstvu — u razdoblju od 28 mjeseci, do srpnja 1674, dok sam obavljao državnu službu svoje domovine. Prolazeći njime i istražujući, zabilježio sam određenom marjivošću položaj mjesta, osobitosti krajeva i običaje ljudi«²⁹.

Naš je poklisar posebnu brigu posvećivao obilasku dubrovačkih trgovačkih kolonija razasutih po širokoj turskoj carevini i prilikama u kojima žive katolici. U svojim dvama spomenutim spisima Gundulić navodi trinaest takvih kolonija u Srbiji, Bugarskoj i Turskoj koje je na svom putu posjetio: Novi Pazar, Prokoplje, Beograd, Sofija, Plovdiv, Pasardžik, Šuman, Varna, Provdija, Silistrija, Ruse, Babadag i Jedrena. Dubrovčana je bilo u još nekim manjim mjestima u Bugarskoj, ali im nije bio priznat pravni položaj trgovačke naseobine ili kolonije. Povlastice koje su, za razliku od drugih katolika, uživali bile su veoma velike: 1. pravo slobodnog ispovijedanja vjere, tako da su sve dubrovačke kolonije osim onih u Babadagu, Varni, Šumanu i Pasardžiku, imale svoje crkve i svećenike koji su bez posebnih ograničenja vršili sve vjerske obrede u crkvama i na grobljima; 2. povlasticu izuzeća od danka u krvi ili obveze davanja djece u janjičare; 3. povlasticu izuzeća od carina, poreza, nameta i bilo kakvih davanja na robu, pokretna i nepokretna dobra ili osobe u bilo kojem dijelu carstva osim u Carigradu, Jedreni i Brusi, gdje su obvezni na plaćanje 2% poreza na robu kojom trguju; 4. povlasticu vlastite sudske nadležnosti vođenja građanskih parnica. U slučajevima težih sporova imali su pravo presuditi dubrovački poklisari prilikom svog prolaska. Ako poklisari iz bilo kojih razloga ne bi navratili u neku od tih kolonija, stranke u parnici su bile dužne doći u najbliže mjesto kojim su oni prolazili s tim da je osuđeni uvijek pridržavao pravo utoka na redovite sudove u Dubrovniku. U slučajevima krivičnih parnica dubrovački su građani imali pravo rješavati sporove između sebe pod uvjetom da sačuvaju što veću neovisnost o zakonodavstvu zemlje ili kraja u kojem su boravili³⁰.

Gundulić je vođenje svog dnevnika završio u travnju 1674. pa nije moguće imati točan uvid u posao koji je poslije toga obavljao niti odrediti koja je sve mjesta posjetio. Ipak — kako zaključujemo iz njegova spisa *Relazione dello stato della religione nelle parti dell'Europa sottoposte al dominio turco fatta da me Matteo Gondola, stato ambasciatore della Republica di Ragusa alla Porta*³¹ — iz Bugarske je na povratku kući obišao neke veće katoličke naseobine u Srbiji, kao što su bile Janjevo na Kosovu i Beograd, a čini se i Mostar³², te se u mjesecu srpnju 1674. skupa s Orsatom Sorokočevićem nakon punih 28 mjeseci putovanja konačno vratio kući.

Nema nikakve sumnje da su naši poklisari nakon povratka u Dubrovnik podnijeli senatu iscrpan izvještaj o svemu što su vidjeli, doživjeli ili saznali na svom dugom, napornom i ne uvijek bezopasnom putovanju. To su po svoj prilici učinili usmeno a ne pismeno, pa u dubrovačkom arhivu ne nalazimo o tome nikakva spomena. No, zahvaljujući sretnoj okolnosti da je Gundulić samo nekoliko mjeseci nakon toga na prolasku za Napulj posjetio u Rimu svog

²⁹ A Bandurović, n. dj., str. 88.

³⁰ N. dj., str. 104—105.

³¹ Usp. bilj. 26.

³² N. dj., str. 100—104.

rođaka Stjepana Gradića, te mu ispričao sve pojedinosti svoga putovanja³³, Gradić ga je nagovorio da mu ustupi svoj putopisni zapis napravivši od njega jednu vrst putopisnog dnevnika koji nam se sačuvao u njegovoj rukopisnoj ostavštini u Rimu, te mu pomogao da napiše izvještaj o katolicima u turskom carstvu nadopunivši ga nekim pojedinostima doktrinarne naravi³⁴. Njegov dnevnik je zadržao za sebe, a izvještaj o katolicima u turskom carstvu predao kardinalu Paluzzu Altieriju, nećaku pape Klementa X i predstojniku Kongregacije za širenje vjere, u čiju su nadležnost spadali krajevi pod Turcima³⁵. Učinio je to ne samo da ga obavijesti o vjerskim prilikama u turskom carstvu nego i da ga moli za pomoć kako bi se obnovila katolička crkva u Beogradu koju je 30. travnja 1672. bio uništio požar³⁶. O tom događaju Gradića je još u proljeće 1671. bio iscrpno izvjestio poklisar harača Marin Kabužić³⁷, dok se Gundulić u svojim razgovorima s velikim vezirom Fadilom Köprülü bio svojski zauzeo za pribavljanje dopuštenja te obnove³⁸. Gradićevo zauzimanje kod crkvenih vlasti u Rimu nije bio uzaludno, pa je 14. rujna 1675. mogao javiti Dubrovačkom senatu da je spomenuta Kongregacija za obnovu te crkve odobrila 500 talira³⁹.

Posebna vrijednost spomenutih Gundulićevih spisa nije samo u objektivnom i prilično iscrpnom izvještaju o prilikama u kojima žive katolici u Bosni, Srbiji i Bugarskoj ili pak u opisu jedne turske vojne kojima je obilovalo njegovo vrijeme, nego i u mnogim dosad nepoznatim pojedinostima o motivima koji su odigrali presudnu ulogu da su se Turci upustili u rat s Poljacima te u oštroumnim zapažanjima i dalekovidnim predviđanjima o konačnoj sudbini turskog carstva. Do sada se, naime, nije znalo da je za izbijanje ovog tursko-poljskog rata bilo presudno pitanje časti zbog toga što je sultan olako obećao Kozacima da će ih uzeti u zaštitu od Poljaka. Isto tako u vrijeme kad su mnogi u zapadnoj Evropi vjerovali u nepobjedivost turskog oružja, Gundulić nastoji opovrći to uvjerenje. On ističe ne samo slabo naoružanje turske vojske nego i njen još slabiji borbeni duh. Da nipošto nije bio čovjek sklon iskrivljanju činjenica ili pretjerivanju, najbolje pokazuje njegov podatak o brojčanoj snazi turske vojske koja je sudjelovala u vojni na Ukrajinu. Dok mnogi stariji, pa čak i neki moderni povjesničari tvrde da je bilo oko 100.000 Turaka, Gundulić iznosi da ih nije bilo više od 70.000, uključujući tu Vlahe, Moldavce i Transilvance koji su se borili na turskoj strani⁴⁰. Naročito su dragocijeni njegovi podaci o neslaganju velikog vezira sa sultanom Mehmedom IV. zbog olako prihvaćnog pokroviteljstva nad zaporoškim Kozacima, jer je jasno uviđao da će Turci time više izgubiti nego eventualno dobiti. Uvidjevši tu pogrešku, Turci su — naglašava Gundulić — s napregnutom pozornošću pazili na bilo kakav znak za pregovore s poljske strane koje bi prihvatili bez imalo oklijevanja da tako spase obraz pred Kozacima. U protivnomu, očekivali su barem snažniji poljski otpor koji bi im poslužio za ispriku da odustanu

³³ Vatikanska knjižica, rukopis Vaticanus latinus 6917, ff. 27v—28r.

³⁴ A. Bandurović, n. dj., str. 99—100.

³⁵ Rim, Arhiv Kongregacije za raširenje vjere, Acta S. Congregationis de Propaganda Fide, anno 1675, vol. 45, f. 234r.

³⁶ Usp. Đ. Körbler, *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina*, str. 205; A. Bandurović, n. dj., str. 102—103.

³⁷ Vatikanska knjižnica, rukopis Vaticanus latinus 6923, ff. 94r—95r.

³⁸ A. Bandurović, n. dj., str. 103.

³⁹ Đ. Körbler, n. dj., str. 270—271.

⁴⁰ Vatikanska knjižnica, rukopis Vaticanus latinus 6917, f. 27v.

od riskantnog rata u ukrajinskim močvarama. No kako s poljske strane nije bilo ni jednoga ni drugoga, Turci su prešli Dnjestar zauzevši bez posebnih teškoća slabo branjeni Kameniec Podolski, nastavivši na isti način napredovanje sve do Lwówa. Našavši se tako duboko u Ukrajini, nisu nalazili nikakav ozbiljniji razlog za povlačenje. To više što je neodlučni poljski kralj Mihajlo Wiśnowiecki zatražio primirje pristavši na turske uvjete da će im plaćati godišnji danak, a Kozacima priznati pravo na samostalnost⁴¹. Iako su, dakle, Turci imali više nego dovoljno razloga da ishodom ove vojne budu više nego zadovoljni, iznenađuje izvanredno oštromna Gundulićeva primjedba napisana u vrijeme kad još nitko nije mogao ni slutiti što će se sve kasnije dogoditi, da su Turci njom u stvari mnogo više izgubili nego dobili, jer su njom iscrpili i oslabili snage carstva, tako da su jedva mogli više izgubiti formalnim porazom. Tako trijezno i nadasve odmjereno i ispravno umovanje odaje neobično inteligentnog, darovitog i dalekovidnog diplomata, dostojnog najbolje dubrovačke tradicije. Evo što o svemu tomu piše u svom izvještaju o prilikama u kojima žive katolici u turskom carstvu: »Toliko sam smatrao potrebnim reći o vijestima koje sam prikupio o vjerskom stanju u krajevima na Istoku koje sam posjetio. Ostalo bi još da se reče nešto o političkim i vojnim prilikama kojima sam posvetio veliku pažnju i razmatranje, budući da sam se imao prilike zadesiti na dolasku osmanske vojske u Poljsku, jurišu i zauzimanju Kamienieca, prodiranju prema Lwówu i povratku ispod te tvrđave s nacrtom sporazuma i strahu koji se osjećao kad je stigla vijest o hoćimskom porazu i nedostojanstvenom bijegu iz mjesta na Dunavu, od kojega sam se ja držao po strani. No, budući da je taj predmet različit od ovoga o kojemu pišem, o njemu namjeravam pisati u posebnom izvještaju. Zasad samo kažem da je zauzimanje te tvrđave bio zapravo neuspjeh i velik gubitak za Turke koji su se tim svojim značajnim napredovanjem izvedenim bez ikakva otpora toliko istrošili i toliko oslabili snage carstva da su jedva mogli više izgubiti formalnim porazom. Tu su istinu unaprijed jasno uviđali najrazboritiji među njima, posebno veliki vezir koji je uvijek osuđivao odluku donesenu u svojoj odsutnosti da se uzmu u zaštitu Kozaci, a s time i preuzmu brige s Poljskom. No ta vojna (kojoj su dale povod neke neoprezne riječi poljskog izaslanika kao odgovor na prijetnje u prilog Kozaka) nije imala za svrhu osvajanje Poljske, nego časno napuštanje obveza učinjenih u toj stvari uz pomoć prihvatljivog sporazuma o kojemu se, za sve vrijeme napredovanja vojske, napregnuto osluškivalo da se čuje i da ga se spremno prihvati, priznajući prosodušno da im — ako se naiđe i na najmanji otpor prilikom prijelaza preko rijeke Dnjestra — ne bi nikada uspjelo ni prijeći ga, niti se približiti Kamencu. To sam više puta čuo kako uporno ponavlja zamjenik velikog vezira kojega zovu čehaja«⁴².

I doista, vrijeme je uskoro potvrdilo sva ta Gundulićeva predviđanja. Pad Kamenca Podolskog, koji se s pravom smatrao ključem južne Poljske, bio je znak za uzbunu u gotovo cijeloj Evropi. Ruski car Aleksej Mihajlovič (1645—1676), koji je do tada dobar dio svoga vremena provedena na ruskom prijestolju upotrijebio na natezanje i rat s Poljacima zbog velike ukrajinske ravnice koju su nastanjivali slobodoljubivi Kozaci odbijajući priznati tuđinsku vlast, odmah je shvatio svu opasnost od tog prodora Turaka. Smatrajući da su Rusija i Poljska preslabe da im se uspješno odupru, učinio je sve da pro-

⁴¹ H. Jabłowski, n. dj., str. 569.

⁴² A. Bandurovič, n. dj.; str. 106.

tiv njih organizira što širi savez evropskih država. U tu svrhu je poduzeo najveću diplomatsku akciju koju je ikada dotle poduzela njegova zemlja. Razaslao je poslanike u gotovo sve glavne gradove evropskih država: Stockholm, Kobenhavn, Den-Haag, Paris, London, Madrid, Berlin, Dresden, Beč, Veneciju i Rim. No njegov tako široko zamišljen savez nije bio ostvariv ni tada ni kasnije, i to ne samo zbog različitosti gledanja na tursko pitanje nego u prvom redu zbog sukoba interesa i zavisti raznih evropskih naroda i država. Bio je to, nažalost, samo neostvariv san tolikih potlačenih naroda i političkih romantičara.⁴³ Jedan od rijetkih koji se pokrenuo bio je papa Klement X, koji je odmah nakon pada Kamenca Podolskoga naredio skupljanje crkvene desetine u Italiji prikupivši 20.000 fiorina te ih odmah poslao u Poljsku. U međuvremenu je njegov nuncij u Warszawi Francesco Buonvisi uspio složiti međusobno podijeljeno poljsko plemstvo i nagovoriti ga da odbaci sramotno primirje u Buczaczu⁴⁴. Tim i drugim, u Poljskoj prikupljenim novcem, veliki maršal Jan Sobieski je skupio i naoružao 50.000 vojnika, kojima je 11. studenoga 1673. iznenadio Mehmeda IV. kod Chotina nanijevši mu težak poraz. Dogodilo se to na istom mjestu koje je opjevao otac našeg poklisara Dživo Gundulić u svom *Osmanu*, slaveći pobjedu poljskog kraljevića Vladislava iz g. 1621. nad sultanom Osmanom. Chotin je tako postao simbol nade za mnoge potlačene narode. Mato Gundulić ga je imao prilike posjetiti na svom putu u Ukrajinu.

Sa svojim razmišljanjima i zaključcima do kojih je došao Gundulić je — kako smo vidjeli — za vrijeme svog boravka u Rimu upoznao opata Stjepana Gradića, koji se i sam već dugi niz godina zalagao ne samo za otklanjanje tursko-mletačke opasnosti od granice Dubrovačke Republike nego i za sklapanje što šireg evropskog saveza protiv Turaka. Značajno je napomenuti da je poslanik ruskog cara Paul Menzies, koji je prije svoga dolaska u Rim pregovarao o sklapanju općeevropskog protuturskog saveza, u Berlinu, Dresdenu, Beču i Veneciji, u više navrata razgovarao s Gradićem, posjećivao ga u njegovoj kući i tražio podršku za svoj plan⁴⁵. Znao je, naime, da su razni pape, posebno Klement X, visoko cijenili Gradićevo mišljenje kad se radilo o Turcima, te ga više puta pitali za savjet. Sve je to Gradića uvjerilo u ispravost njegovih prijašnjih analiza i zaključaka. Zahvaljujući izvještajima dubrovačkih diplomata, trgovaca i putnika koji su se nesmetano kretali turskim carstvom, njemu su već duže vremena bile poznate sve glavne slabosti te goleme države kao što su pr. otvorene oružane pobune pojedinih pokrajina protiv središnje vlasti u Carigradu, nedisciplinarnost i nezadovoljstvo koje su vladale među janjičarima i spahijama, spletke, intrige, urote i ubojstva na samom sultanovom dvoru, korupcija državnih službenika na svim razinama itd., u čemu je s pravom vidio očite znakove njezine neizlječive bolesti. Isto je tako dobro uviđao da su Turci u svom carstvu, koje se prostiralo na tri kontinenta i brojilo oko 25—30 milijuna stanovnika⁴⁶, samo vladajuća manjina, sve manje

⁴³ L. Pastor, *Geschichte der Päpste im Zeitalter des fürstlichen Absolutismus*, Band XIV, 1, Freiburg—Rom, Verlag Herder, 1960, str. 630—631.

⁴⁴ N. dj., str. 629—630.

⁴⁵ Vatikanska knjižnica, rukopis Vaticanus latinus 6902, ff. 94r-95r. Paul Menzies of Pittfodels je bio škotski katolik koji je zbog vjerskih progona katolika u Engleskoj pobjegao najprije u Poljsku, a onda u Rusiju (usp. L. von Pastor, n. dj., str. 631.).

⁴⁶ A. N. Kurat, n. dj., str. 500:

spособna da drži u pokornosti toliko naroda željnih slobode. Njemu je bio u živom sjećanju netom završeni kandijski rat u kojemu su malobojni Mlečani i njihovi saveznici uzdrmali samim temeljima toga carstva koje je spasila samo izvanredna sposobnost dvaju velikih vezira Köprülü ne samo od vojničkog poraza nego vjerojatno i od političkog rasula. Naročito su ga se bili dojmili vojnički uspjesi mladih hrvatskih banova Nikole i Petra Zrinskih koji su u njemu pobudili živu nadu da je moguće udruženim silama ne samo zaustaviti dalje prodiranje Turaka nego ih i izbaciti iz Evrope. Zbog toga je skupa s povjesničarom Ivanom Lucićem u Rimu predano radio na okupljanju svih protuturskih snaga u Evropi te u tom smislu poduzeo više diplomatskih akcija, o kojima na ovom mjestu ne možemo opširnije govoriti⁴⁷. Svoju zamisao o širokom protuturskom savezu on je još g. 1661. u punom jeku kandijskog rata — formulirao u djelu *De praesenti statu Ottomanici imperii*⁴⁸ te u svojim kasnijim spisima, pismima i osobnim razgovorima s diplomatima i državicima, opovrgavajući prilično rašireno uvjerenje o nepobjedivosti Turaka. Zbog toga su mu g. 1675. vrlo dobro došli Gundulićevi izvještaji iz turskog carstva. Tako je odmah dao napraviti više primjeraka spisa o prilikama u kojima žive katolici u Bosni, Srbiji i Bugarskoj, uručivši ih važnijim kardinalima Rimske kurije kao što su bili papin nećak Paluzzo Altieri, Francesco Barberini, Girolamo Casanete i dr.⁴⁹. No, njegovi se planovi nisu nipošto ograničavali samo na Svetu stolicu, nego su bili usmjereni i na druge evropske države, i to u prvom redu na Francusku, u kojoj je s pravom vidio vodeću evropsku silu u neprestanom usponu. Učinio je to preko uglednog francuskog političara vojvode Charlesa Montausiera (1610—1690), upravitelja Normandije, odgojitelja kraljevića Luja XV. i velikog meštra njegove garderobe s kojim se g. 1664. bio sprijateljio kao član papinskog poslanstva prilikom svečanog potpisivanja Pisanskog mira između pape Aleksandra VII. i Luja XIV, održavajući s njim čestu pismenu vezu. Mantausier mu je — između ostaloga — u znak prijateljstva jednom bio poklonio više knjiga namijenjenih budućem francuskom kralju⁵⁰, a Gradić njemu svoje djelo *De praesenti statu Ottomanici imperii*⁵¹, posvetivši mu ujedno 2. izdanje djela *Oratio super funere Eminentissimi Cardinalis Caesaris Rasponi* (Paris 1678). Čim je dobio Gundulićeve izvještaje iz turskog carstva, Gradić ga je upoznao s njihovim sadržajem i zaključcima do kojih je došao, naglašavajući da se radi o njegovu rođaku, iskusnom vojniku i zapovjedniku jednog konjičkog odreda

⁴⁷ Usp. M. Kurelac, »*Illyricum hodiernum*« Ivana Lučića i ban Petar Zrinski, »Zbrnik Historijskog instituta JAZU«, 6, Zagreb 1969, str. 149—150.

⁴⁸ Vatikanska knjižnica, rukopis Vaticanus latinus 6907, ff. 49r—62r.

⁴⁹ Do danas se sačuvalo pet primjeraka Gundulićeva izvještaja o prilikama u kojima žive katolici u Bosni, Srbiji i Bugarskoj: 1. primjerak uručen pročelniku Kongregacije za širenje vjere kard. Paluzzu Altieri. Čuva se u arhivu spomenute Kongregacije (Schrittture originali riferite nelle Congregazioni generali, vol. 454, ff. 403—413), a objavio ga je A. Bandurović; 2. primjerak darovan kard. Girolamu Casaneteu iz rimske Casanatske knjižnice objavio je Josip Matasović u djelu *Fojnička regesta*, »Spomenik«, S. K. A., LXVII (Beograd 1930), str. 172—177; ostala tri primjerka se čuvaju u Vatikanskoj knjižnici pod signaturom: Vaticanus latinus 6902, ff. 88r—93v; Ottobonianus latinus 2496, ff. 308—315v i Ottobonianus latinus 2682, ff. 110r—123v. Bili su, očito, darovani kardinalima po kojima su dobili svoju oznaku.

⁵⁰ Vatikanska knjižnica, rukopis Vaticanus latinus 6906, f. 96r.

⁵¹ Usp. rukopis Vaticanus latinus 6907, ff. 72r—84v u istoj knjižnici.

u španjolsko-portugalskom ratu⁵². Očekivao je da će preko vojvode Montausiera njegove ideje naći najlakši put do kralja Luja XIV, u kojega su mnogi u to vrijeme polagali nade za pomoć u oslobodjenju od Turaka. Bio je to, zapravo, samo dio njegova dugo stvaranog i pripremanog plana koji je smjerao na što veće zblizavanje Dubrovnika i Francuske, bez koje je smatrao nezamislivim bilo kakav širi protuturski savez evropskih država, držeći ujedno da je uz njenu podršku najlakše otkloniti prijetecu tursko-mletačku opasnost od granica Dubrovačke Republike i obnoviti u potresu teško nastradali grad. No ta se njegova očekivanja — za razliku od predviđanja o sudbini turskog carstva — nisu, nažalost, ispunila.

PRILOG

DIARIO DEL VIAGGIO NELLA GITA E RITORNO DELL' AMBASCIARIA ALLA PORTA OTTOMANA DEL SIGNOR MATTEO DI GONDOLA^{52a}

28 Maggio 1672: da Ragusa a Bargat. E' un semplice casale, Stato di Ragusa, a hore 4 distante.

29, da Bargat a Slano,⁵³ casale di poche case nel Turchesco sopra il fiume detto Trebignstizza. Hore 7 [di camino].

30, da Slano a Gliubovmir⁵⁴, casale grosso, hore 6. Patria di chirigie.

31, da Gliubovmir a Bilecchia, casale grosso, hore 6.

1 Giugno: da Bilecchia a Gazko, casale grosso. Vi sta un cadi. V'è anco a canto un castello vecchio con torrioni atorno con custodia di 12 neferi. Hore 10.

2, da Gazko a Varba⁵⁵, casale piccolo. V'è il suo xan. Hore 5.

3, da Varba a Tientiscte xan. Si passa la montagna detta Cemerno, parte della serie de monti che chiamano Catena mundi. Hore 7. Seguita Sutieska.

4, da Tientiscte a Foccia, terra grossa. Vi sono meschite de turchi, de quali vari e molti è la maggior parte del popolo, che è di 5 mila anime in circa. Passa gvanti il fiume Drino che mete nel Savo. Il ponte che lo connette è magnifico, ma di legno. Dalla montagna di Camerno a questo luogo si passa fra due montagne. Hore 8.

5, da Foccia a Ciainih,⁵⁶ villaggio. V'è ferriera e si fabricano armi in quantità. Hore 9.

6, da Ciainih a Pglievgle, terra grossa, anzi città residenza del bassa, o sia sangiacco, di Xerzegovina. Hore 10.

7, da Pglievglie a Miloscev Grad⁵⁷, luogo habitato da quasi tutti turchi. [80v] V'è vicino una forte rocca fatta all' antica, custodita da 24 neferi. Si passa, avanti d'arrivarvi, il fiume Ibar⁵⁸ sopra un pante di legno. E v'è a canto un monasterio numeroso di monaci di rito greco che offitiano in lingua schiavona; residenza di vescovo dell' istesso rito che dicono vladika.⁵⁹ Hore 10.

⁵² Rukopisi Vaticanus latinus 6917, ff. 23r—32v i Barberinus latinus 2595, ff. 28r—31v u istoj knjižnici.

^{52a} Vatikanska knjižnica, rukopis Vaticanus latinus 6902, ff. 80r—87r.

⁵³ Staro Slano u Popovu Polju.

⁵⁴ Ljubomir, mjesto između Trebinja i Bileće.

⁵⁵ Vrba, mjesto između Gackoga i Tjentišta.

⁵⁶ Čajniče.

⁵⁷ Miloševac.

⁵⁸ Treba biti Lim.

⁵⁹ Manastir Mileševa.

8, *Giugno: da Miloscev Grad a Sctavagn*⁶⁰, piccolo casale, hore 10. Fine di Xerzegovina.

9, da Sctavagn a Novi Pazar, anzi città grossa, nel regno di Servia; fa 20 mila anime. V'è colonia di ragusei, n° 200 anime, con chiesa propria. Passa per la terra il fiume Ibar. Hore 11.

12, da Novi Passar a Bagnska,⁶¹ casale. V'è un castello, custodito da 15 neferi, stato prima monasterio; convertita la chiesa in moschea. Hore 8.

13, da Bagnska a Vucetargne⁶², luogo grosso di mila anime, hore sei.

14, da Vucetargne a Svietgle⁶³, casale, hore 7^{1/2}. E' anco da notare che quel casale è stato dato a Timaro al capo bombardiere cristiano cattolico. Prisentò questo gl' ambasciatori ma novn venne da loro.

15, da Svietgle a Biele Zarque⁶⁴, casale. Vi sono vestigie di città antica grossa. Si passa uscendo da questo luogo il fiume Morava⁶⁵. V'è un antico monasterio ove risiede il metropolita, o sia vladika⁶⁶, et ha 4 monaci. Hore 8^{1/2}.

16, da Biele Zarque a Prokupie, terra grossa, anzi città di 15 mila anime. V'è colonia di ragusei, chiesa e capellano. Hore 8.

19, da Prokupie a Nisc. Si passa avanti d'arrivarvi di nuovo il fiume Morava, anzi d'un ramo di esso il quale passa per luogo. V'è anco vicino un recinto di terra senza case e si chiama Kurvin grad⁶⁷. Dicono dato già per mercede ad una meretrice dal re di Servia. E' terra grossa di 4 mila anime. Detto recinto è a tre hore di camino e per esso passa tutto intiero il fiume Morava.

20, da Nisc a Palanka, luogo murato con torri atorno, e sono 300 case [81r] in circa dentro. Hore 10.

Giugno 21: da Palanka a Pirot, terra grande, anzi città popolata da 20 mila anime per lo più turchi. V'è vicino un alto monte e, sopra di esso, recinto di antica città hora deserta d'habitatori. Hore 7.

22, da Pirot a Dragomani^{67a}, casale piccolo della Bulgaria che qui comincia. Hore 10.

23, da Dragomani a Sofia, città grande, capo di provincia. Vi sono 20 mila anime. V'è colonia de ragusei, chiesa nel più bello della città et suo capellano; fra veri et adottivi v'ha 200 nazionali. Et è da notare che in tutte quasi le colonie de ragusei tutti i latini del luogo passano per ragusei, altrimenti non potrebbero sicuramente vivere. V'è il vescovo di Soffia il quale ivi non risiede, ma a Ciprovaz⁶⁸, distante a 4 giornate verso tramontana nel quale, cosa singolare, che non vi sono turchi, ma molti christiani e di rito latino, et è patria del presente vescovo di Soffia⁶⁹. Hore 9.

Adì 2 Luglio: da Sofia a Novi Xan⁷⁰, casale fabricato di nuovo d'otto case. Hore 5.

⁶⁰ Štavanj, mjesto između Mileševa i Novog Pazara.

⁶¹ Banjska, mjesto 20-ak km sjeverno od Novog Pazara.

⁶² Vučitrn na Kosovu.

⁶³ Svetlje, mjesto kod Podujeva na Kosovu.

⁶⁴ Nekadašnje ime za današnju Kuršumliju.

⁶⁵ Treba biti Toplica.

⁶⁶ Manastir sv. Nikole (usp. M. Pantić, *Dubrovčanin Nikola Bošković i Raške starine*, str. 234.)

⁶⁷ Grad Koprijan (usp. Pantić, n. mj.).

^{67a} Dragoman, mjesto na putu iz Pirota u Sofiju.

⁶⁸ Čiprovci, mjesto u sjeverozapadnoj Bugarskoj na bugarsko-jugoslavenskoj granici.

⁶⁹ U to vrijeme je bio sofijski nadbiskup Petar Bogdan iz Čiprovaca (P. Gauchat, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, vol. IV, Monasterii 1935, str. 319).

⁷⁰ Nov Han, mjesto istočno od Sofije.

3, da Novi Xan a Ictiman⁷¹, casale di 10 case, hore 6^{1/2}. Qui si passa di nuovo il Monte Emo⁷², ma non è salita a gran lunga come quella di Cemerno, e si consumano tutte queste 6 hore in essa.

4, da Ictiman a Capigik che è una gran porta come arco trionfale fatta di mattoni fra due alte montagne. Vi sono 100 case. E' distante da Ictiman hore 4 di camino, sempre ascendendo, donde si cala in 5 altre hore e s' arriva a Novo Selo, luogo di 50 case. In tutto hore 9. Qui è da notare che tre sono le strade di proseguir il viaggio da Ictiman. Una, la sudetta, l'altra che va a Momino Selo⁷³ per piano tra le montagne [81v] per le ripe del fiume Mariza, il quale perchè va serpeggiando, si passa 4 volte per 4 ponti di pietra d'uno arco solo; bellissima struttura.

Luglio 5: da Novo Selo a Filipopoli,^{73a} città grande di 40 mila anime. Vi passa il fiume sudetto Mariza. Vi s'entra per un ponte grande di travi. V'è colonia de ragusei. Sono a numero 50 persone, chiesa e capellano. Hore 9. E' da notare che verso Danubio vi sono tre casali, distanti dalla città a due hore di camino, chiamati Caloscevo.⁷⁴ Fanno 150 case, tutti latini. Hanno chiesa offitiata da prete raguseo di Filipopoli. Non hanno questi privilegi come i ragusei d'esentione, ma sono raia turska, cioè sudditi totalmente turcheschi obnoxii in tutto e per tutto al foro di essi; il che non succede agl'huomini delle colonie, che sono giudicati dagl'ambasciatori di Ragusa ne loro passaggi per quelle parti.

6, da Filipopoli, detta con vocabolo paesano Filiba, a Cirpan⁷⁵, casale di 60 case; et è strada verso Danubio, la quale si prese per essersi inteso che il Gran Signore s'era partito verso Polonia lasciandosi a mano dritta il camino di Andrianopoli^{75a} che s'era destinato di fare. Hore 9.

7, da Cirpan a Nasduhan⁷⁶, luogo di 50 case, hore 8.

8, da Nasduhan a Ciungi⁷⁷, luogo di 40 case, hore 6

9, da Ciungi a Jambol, luogo di 600 fuochi. V'è il fiume Tuncia⁷⁸, che mette in Mariza in Adrianopoli. E' da notare come in questo luogo sogliono tenersi, come per ostaggi, i personaggi grandi de tartari quando sono deposti dal principato; et in tempo del passaggio di questi signori ambascitori vi si trovava uno di questi in libera custodia, e domandò da detti signori quanti che li furono dati, e s'ebbero da lui nobili presenti. Hore 5 [82r].

Luglio 10: da Jambol a Carnobat⁷⁹, luogo ameno in mezzo d'una gran selva d'alberi fruttiferi, hore 8.

11, da Karnobat a Aitos⁸⁰, terra di 200 case, hore 4^{1/2}.

12, da Aitos a Almalichioi, casale piccolo a piè del monte Emo, hore 5.

13, da Almalichioi a Chiuprichoi, casale di 60 case, hore 12. Di questo viaggio la metà si fa salendo, l'altra metà calando, et è altezza maggiore di quella di Cemerno. Questo passo per inanzi era impedito da strepi e macchie, ma fu aperto e spianato, e fatta la strada per 10 canne di lunghezza, acciochè l'armata che andò contro la Polonia potesse agevolmente passare. Ma perchè il fondo è tutto terreno avene che, smosso di fresco, diventasse oliginoso e lubrico, e si rendesse difficile

⁷¹ Ihtiman, gradić oko 100 km jugoistočno od Sofije.

⁷² Stara planina u Bugarskoj koja pripada Balkanskom gorju .

⁷³ Mjesto između Ihtimana i Plovdiva.

^{73a} Plovdiv.

⁷⁴ Kališevo kod Plovdiva.

⁷⁵ Cirpan, gradić sjeveroistočno od Plovdiva.

^{75a} Edirne ,grad u evropskoj Turskoj poznat u narodu kao Jedrena.

⁷⁶ Stara Zagora?

⁷⁷ Nova Zagora?

⁷⁸ Tundža, pritok Marice.

⁷⁹ Karnobat, gradić sjeveroistočno od Jambola.

⁸⁰ Ajtos, mjesto na pola puta između Karnobata i Burgasa.

per lo passo dell' armata, e massime per i giumenti, sopra i quali venivano le somme delle robbe, in modo che i cavalli figendo profondamente nel camminare i piedi, non potevano sollevarsi; a segno che da i signori ambasciatori fu avvertito tutto quasi nel camino come lasticati di bestie morte e di fragmenti de carri, poi che non più di 3 giorni prima era indi passato il Gran Signore col grosso della detta armata, e tutta via continuava di andar passando il rimanente. Il nome di questo luogo è, come s'è detto, Ciuprichoi, quasi dicas vilaggio del ponte, perchè il ponte in turchesco si chiama chiupri.

14, da Chiuprichoi a Pirvato⁸¹, terra grossa di 3 mila fuochi, per la magigor parte habitata da turchi V'è in essa la colonia de ragusei, qualche 100 persone, [82v] chiesa bella e antica nel più bello della terra. V'è vicino un castello con centro presidio de turchi. Paese all'interno frequente di casali in gran numero, tutti habitati da greci senza mistura de turchi. V'è de mercanti richissimi che han commercio immediato con la Moscovia. Vanno intorno con carri lunghi che da spagnoli si demandano los galeros, da todischis la ne cu [?] e sono fatti di giunchi coperti di vacchetta. In questo luogo si trattenero gl'ambasciatori 3 giorni, per rendere ragione nelle cause di liti vertenti fra gl'huomini di quelle colonie. Hore 4. E' da notare che da questo luogo a Varna, luogo maritimo, sono hore 8 di camino; ove si trova de mercanti ragusei, ma senza chiesa e privilegio di colonia.

Luglio 17: da Provato a Koslichioi, casale di 50 case, hore 4.

18, da Kolichoioi a Pasargik, luogo di 500 case nel quale si fermiò l'anno venturo il Gran Signore quando fuggì dal Danubio dopo la rotta di Coccin⁸²; e fece ivi l'invernata, edificò il palazzo per sè e 'l seraglio per le sultane. V'è in esso de ragusei, senza però colonia né chiesa. Hore 7. E' da notare che questi paesi erano per prima dishabitati. Hora sono pieni di tartati di Bassara ivi vicini

19, da Pasargik^{82a} a Alibegchioi⁸³, luogo di 200 case. Sono tartari sudetti. Hore 7.

20, da Alibegchioi a Muraular⁸⁴ luogo di 300 case. Tartari sudetti. Hore 8. E' da notare che il paese all'interno è piano e privo d'alberi, abondante di pascoli, grano, cera, miele et il fuoco si fa di sterco di bovi seccato [83r].

Luglio 21: da Murlavar a Vistvar. Credesi sia antico Tibisco⁸⁵. Terra bella fra due colline e passa di mezzo il fiumicello; luogo di mille fuochi, ricco, felice. Furono gli ambasciatori alloggiati e regalati. Hore 7.

22, da Vistvar a Baba⁸⁶, che si crede le medesima. Luogo ameno, aque fresche, aria buona, frutti ottimi in copia, case 2500. Colonia de ragusei, persone fra nativi et addotivi 80. Chiesa, prete, il quale si dispensa a molte terre intorno ove vi sono ragusei, cioè Tulci⁸⁷, Jasakci⁸⁸, Smail⁸⁹, Bender⁹⁰, Chelia nelle foci del Danubio, ove vi sono altri 100. Hore 8.

27, da Baba a Xagilarchioi, luogo di 50 case, dove dicono i greci che s. Giorgio ucise il drago. Hore 3.

28, da Xagilarchioi a Jasakci, ove era fabricato il ponte sopra 80 barconi, luogo di 1000 case, con castello presidiato da turchi e porto del Danubio, con recesso ove può ritirarsi copia di navi. Oltra il ponte, sopra il fiume v'era, passato

⁸¹ Provadija.

⁸² Chotin, mjesto u jugozapadnoj Ukrajini na rijeci Dnjestru.

^{82a} Pasardžik, grad u Bugarskoj.

⁸³ Elibei?

⁸⁴ Murfaltar?

⁸⁵ Talijansko ime rijeke Tise (lat. *Tibiscus*) i nekadašnjeg mjesta neda-leko od gradića Babadag u sjevernoistočnoj Bugarskoj.

⁸⁶ Babadag.

⁸⁷ Tulcea, gradić u delti Dunava.

⁸⁸ Isaccea, gradić u Rumunjskoj u delti Dunava.

⁸⁹ Izmil, gradić u Rumunjskoj u delti Dunava.

⁹⁰ Mjesto u delti Dunava.

esso fiume a una hora di camino, altri ponti per i luoghi, paludosi, per ore 4 di camino sopra di essi. Hore 7. Si trattenero qui gli ambasciatori perchè fu detto loro che prendessero 300 huomini per guardia, e voleva l'autore di questo consiglio 10 cavali di raso. E poichè non si volle fare questo donativo, s'andò senza il detto presidio. La persona del Gran Signore proprio non passò pel ponte, ma ne caichi pagato di sua propria borsa. Vi passò bene il gran standardo [83v].

Adì 3 Luglio: da Jasakci a Tomarovo⁹¹, primo luogo della Moldavia di 1000 case posto sopra il Danubio, ove stavano i due residenti cesarei, uno successore dell'altro. Per arrivare qui si circonda un lago grande detto Kalugheri⁹². Hore 8 .

Adì 3 Agosto: da Tomarovo a Galaz⁹³, città grossa, chiesa catedral con ves-covo greco e chiesa de latini con uno prete. E' posta sul Danubio ove viè porto delle naivi, et avanti d'arrivarvi si passa il fiume Prut che mette nel Danubio dopo haver corso lungo tratto per la Moldavia. Hore...

4, da Galaz a Navarnizza⁹⁴, luogo piccolo, hore 8.

5, da Navarnizza a Tecuc⁹⁵, casale. Vi sono due monasterii de greci. Hore 8.

6, da Tecuc a Barlat⁹⁶ sopra il fiume detto pure Barlat, che in questo luogo vi passa. V'è dentro una chiesa de latini et a mano destra, a 4 hore di camino, v'è una terra grossa chiamata..., della quale gl'habitanti sono tutti christiani latini di rito. Hore 10.

7, da Barat a Dokolenov⁹⁷, luogo piccolo, hore 5.

8, da Dokolenov a Valvi⁹⁸ villaggio, hore 5.

9, da Valvi a Scentei⁹⁹, luogo piccolo. Si trovò deserto dagl'habitanti. Hore 6.

10, da Scentei a Jasci¹⁰⁰, città di 3 mila fuochi, sede del prencipe, il quale ha qui il suo palazzo in fortezza. Per arrivare qui si passa un monte selvoso ove le strade, quando piove, diventano in modo fangose che non possono da viandanti praticarsi. E' da notare che il prencipe di quel tempo, per havere castigato ignominiosamente un parente del Panarotto, fu imputato d'havere fatto apostata debole il ponte sopra il fiume Prut sopra il quale haveva passato il Gran Signore per [84r] vedere la città. Sopra la quale accusa fu ritenuto in prigione e privato del principato dalla quale si liberò con taglia di 400 mila pezudacti. Hore 7.

Agosto 17: da Jasci si caminò hore 9 e si alloggiò in campagna sotto i padiglioni, e si passò il fiume Scicla.¹⁰¹

18, da detto luogo a Breviste, luogo di 200 case. Si trovò deserto dagl'habitanti.

19, da Breviste si caminò hore 7 per campagne piene d'alberi et herbe altissime da pascolo, e s'alloggiò pur in campagna sotto padiglioni.

20, d'inde si caminò hore 8, e s'alloggiò similmente in campagna e si passò a guazzo il fiume Prut. Si trovarono cinque barche preparate per adoperarsi da fare sopra di esse il ponte sopra Nester.¹⁰² Erano poste ciascuna sopra 4 rote da tirarsi da 25 para di bovi. Ma non servirono per questo uso, non comportato della natura del fondo di esso. E furono messi in opera pali che anco incontrarono difficoltà, per assere il fondo di selci rotonde che diciamo piesak.

⁹¹ Reni, grad u Rumunskoj na lijevoj obali Dunava.

⁹² Jezero Kagul u Rumunjskoj.

⁹³ Galati, grad u Moldavskoj.

⁹⁴ Nanesti?

⁹⁵ Tecuci, mjesto u Moldavskoj.

⁹⁶ Birlad, gradić u istom kraju.

⁹⁷ Docolina(?), mjestance u Moldavskoj.

⁹⁸ Vaslui u Moldavskoj.

⁹⁹ Scianteaia, mjesto 30-ak km južno od Iasija u Rumunjskoj.

¹⁰⁰ Iasi.

¹⁰¹ Sihna, rječica u Moldavskoj, pritok Pruta.

¹⁰² Dnestr, rijeka.

22, da Prut a Cameniza¹⁰³ si passa il fiume Nester sudetto a hore 4 di camino, e resta a mano dritta Coccin¹⁰⁴ vicino a una moschetta al detto fiume Nester. E si passò per il ponte costruito da turchi, dupo il quale si trovò la fortificazione, fatta da questi a difesa di esso ponte, ch' era pessimamente intesa. Erano travi raccolti da case di terre rovinate, ordinati a due in forma di semicircolo del quale era diametro l' istesso fiume, con fianchi a dente di sega e fossa intorno largo braccia 3 e profondo 1. Qui si entra nella Rusia e Podolia,¹⁰⁵ e s' incontrano vestigi di grosse terre e villaggi già molto popolati, et hora distrutti da turchi. Camenizza è città capitale della Russia e Podolia, a hore 1¹/₂ di camino dal fiume Nester, sopra un fiumicello che mette in esso fiume e rende il luogo [84v] come isolato. E' grande per la lunghezza che si stende da levante a ponente un quarto di miglio, largo per la metà di questo spazio. Sopra collina di pietra dura, alta 170 palmi, dapertutto scoscesa quasi ad perpendiculum, altro che dalla parte australe per lo spatio d' un tiro di mano, ove si può commodamente salire. Da questa parte, a distanza d' un tiro di mano, sorge un' altra rupe di sasso vivo, similmente scoscesa e dapertutto, sopra la quale è posto un castello a 6 torrioni fabricati di tufo, di struttura antica, la quale rupe si congiunge colla città con ponte altissimo di 5 archi. Dalla parte australe di questo castello v' è nel piano una fortificazione esteriore a modo di tenaglia molto bene intesa, co suoi fossi bastantemente larghi e profondi, con rampari di terreno et incamiscatura di pietra. E questo fu attaccato da turchi. E la punta di ponente fu minata, ma sventò con danno di 200 degl' aggressori. Lo scoppio tuttavia di questa mina atterrì et disanimò i difensori, in modo che abbandonarono il posto e si ritirarono nel castello sudetto, sempre continuato di percuotere da 4 batterie de turchi, che dopo due dì della detta ritirata cominciarono i difensori a parlamentare e susseguentemente si resero. I turchi stettero un giorno dubitando se fosse sincera la ritirata e temendo l' aguato. E poi s' assicurarono et occuparono il posto abbandonato. Era arrivato il campo ottomanno il dì... Agosto al fiume Nester con passarlo immediatamente. Il dì 17 si piantarono le batterie, a 23 volò la mina, a 26 s' entrò nella tenaglia, a 27 [85r] si capitolò, a 30 uscì il presidio e il popolo, a 31 v' entrò il Gran Signore.

Adì 3 Settembre: da Cameniza si campò pr la Russia la strada che porta a Leopoli¹⁰⁶ e si caminò coll' armata e s' alloggiò in campagna. Hore 2.

9, si caminò medesimamente coll' armata e s' alloggiò in campagna, hore 2 e si consegnò il tributo coll' udienza che s' hebbe dal Gran Signore e s' hebbe licenza di ritornare, come seguì, dall' armata, ma si attese altrove per trattare gl' affari del sale.

Ritorno

13, dal detto alloggiamento in campagna si caminò verso il fiume Sascat¹⁰⁷ di Nester per paese a fatto desolato, e si passò il fiume e s'alloggiò in campagna dalla parte della Moldavia vicino al ponte.

14, dal detto alloggiamento ad altro pure in campagna, hore 9, e fu ripassato il fiume Prut a guazzo.

15, indi a Stefanesse¹⁰⁸, cassale di 150 fuochi. V' è palazzo e giardino del prencipe, che al ritorno si trovò distrutto da fiorito e bello ch' era all' andare. Hore 9.

16, da Stefanesse in campagna, hore 9.

17, indi a Jasi, hore 8.

¹⁰³ Kamenec Podolski u jugozapadnoj Ukrajini.

¹⁰⁴ Chotin ili Khotin.

¹⁰⁵ Podolje, jugozapadni dio Ukrajine.

¹⁰⁶ Lwów u Ukrajini.

¹⁰⁷ Seret, lijevi pritok Pruta?

¹⁰⁸ Stefanesti, mjesto u Moldavskoj.

18, da Jasci a Shentein¹⁰⁹, hore 6.

19, da Shentein a Valsui¹¹⁰, hore 6.

20, da Valsui a Barlat¹¹¹, hore 9.

Vallachia, 21: da Barlat a Tecuc, luogo di 300 case. V' è il ponte sopra il fiume Svet¹¹² che divide la Vallachia dalla Moldavia. E la terra istessa di Tecuc è divisa in due parti, in ciascuna delle quali v' è [85v] il suo separato governatore e datiere. E vicino qui a due hore v' è il confine della Transilvania.

Settembre 22: da Tecuc a Fokscian¹¹³, terra grossa, e si passa il fiume Putna, hore 6.

23, da Fokscian a Ribnik¹¹⁴, luogo di 250 case sopra il fiume Miglkovo¹¹⁵, hore 8.

24, da Ribnik a Bussovo¹¹⁶, luogo di 250 case, bellissimo paese, hore 6.

25, da Bussovo a Ghiurghiza¹¹⁷. Si passa quattro volte il fiume Miglkovo sopra ponti di legno. Luogo delizioso di 200 case, pieno di frutti d' ogni sorte, non però fichi né mndorle, né meli granati. Si di meloni, si d'uva, ma non bene maturano né l'un né l'altro. Hore 12,5.

26, da Ghiurkoviza a Bucarescte.¹¹⁸ Si passano in questa strada selve amene, frequenti casali. Tutto il tratto è come un labirinto: abeti e roveri di smisurata grandezza. Selve cedre che servono per Constanta.¹¹⁹ Si passa, avanti d'arrivarvi, il fiume Argisc¹²⁰ sopra ponte di legno. Città capitale del principato di Vallachia col suo palazzo in forma di castello isolato dal detto fiume. Luogo bello. Fa 25 mila anime. Hore 9.

27, da Bukorescte a Copcena¹²¹ sul fiume Tilka, villaggio di 6 case. Hore 4.

28, da Copcena a Ghiurghivo,¹²² luogo di 150 case sopra il Danubio, distante dalla ripa 15 canne. V'è un isoletta con sopra un castello quattrangolare con 4 torri, armato di 18 pezzi di cannone, guardato da turchi.

29, da Ghiurghivo si passò il Danubio e si venne a Russi o Rusccih.¹²³ E' terra posta all' incontro di Ghiurghivo su la ripa. V'è castello simile al sudetto, di 2 mila case. Colonia de ragusei, chiesa, capellano.

Ottobre 1: da Ruscik (qui si divisero i due ambasciatori: il signor Orsatto Sorgo andò a Soffia et il signor Matteo Gondola a Constantinopoli) a Zargliena voda,¹²⁴ [86r] terra di 2 mila case, ricca, superba. Vi sono mercanti in copia che hanno grossi trafichi con Moscovia. E' da notare che i nazionali sono ivi obligati d'uscir all' incontro agl' ambasciatori quando per di la passano a due hore di camino, et altrettanto fare alla partenza, con privilegio di portare armi e vesti et ornamenti che vogliono. Alla presenza degl' imontati mettono il piede in terra e così a piedi vengono loro a baciare le vesti. Hore 2.

¹⁰⁹ Scinteia.

¹¹⁰ Valsui, gradić u Moldavskoj.

¹¹¹ Birlad.

¹¹² Siretul?

¹¹³ Focsani, gradić u Vlaškoj.

¹¹⁴ Ramnicu-Sarat?

¹¹⁵ Milcov.

¹¹⁶ Buzau.

¹¹⁷ Gherghiça.

¹¹⁸ Bucaresti (Bukurešt).

¹¹⁹ Constanta, rumunjska luka na Crnom moru.

¹²⁰ Arges.

¹²¹ Copaceni, mjesto južno od Bukurešta.

¹²² Giurgiu, rumunjski grad na Dunavu.

¹²³ Ruse ili Ruščuk, grad u Bugarskoj na desnoj obali Dunava.

¹²⁴ Červena-Voda, mjesto jugoistočno od Ruse.

2, da Zagriena voda a Xrasgrad¹²⁵, luogo bello et ameno di 1000 case. Vi sono de ragusei numero 30, ma non colonia né chiesa. Hore 10.

3, da Xrasgrad a Sciumagn¹²⁶, luogo di mille case. V'è de ragusei come sopra. Hore 8.

5, da Sciumagn a Cialukovo, case 300. Questo è il passo del monte Emo, e vi vogliono due giornate per passarlo. La montagna e terreno irriga di fontane. E' paese fertilissimo. Hore 9.

6, da Cialukovo a Dubrava, case 150 a piè del monte. Hore 7.

7, da Dubrava a Gliubiscevo, case 100, hore 8.

8, da Gliubiscevo a Papaschioi,¹²⁷ casale piccolo, hore 10.

9, da Papaschioi i Pasciachioi, luogo distante a 3 hore d'Adrianopoli, proprio d'un turco potente e pieno di belli edificii, hore 10.

10, da Pâsciachioi a Eschibaba¹²⁸, luogo di mille case. Qui si entra nella strada maestra di Constantinopoli chiamata Tactighol, via militans »leofóros«. Vi sono i suoi diversorii che chiamano xan o karavansarai. Da luogo a luogo hore 13.

11, da Eschiababa a Bergas¹²⁹, case 1500, luogo elegante di fabbriche, di meschete e palazzi. Si passa avanti d' entrarvi il fiume... sopra ponte di pietra' Vi sono in questo paese castori e se ne prendono molti, animale simile alla [86v] lontra.

12, da Bergas a Chiorlia¹³⁰, case sopra 1500. Hore 10.

13, da Chiorlia a Siliuria¹³¹, città murata di sopra mille case sopra il monte.

Da Siliuria a Cecmeget Piccolo¹³², case mille sopra il lido del mare. V'è copia grande di pesci, anguille ottime e grandi. S'alloggìo nel colleggio di Sopte, si riceve de regali che furono largamente ricompensati. Hore 8.

16, da Cekmeget Piccolo a Constantinopoli, hore 4.

Ritorno

Ne primi di Novembre: Constantinopoli — Cekmeget Piccolo — Siliria — Ciorlia — Bergas — Eschibaba.

8, da Eschibada in Adrianopoli, città grande e celebre. Una delle tre sedi regie posta sopra il confluente di 3 fiumi: Marizza, Tuncia [e Arda]. Frequentata da 50 mila anime. V'è colonia e chiesa de ragusei. Hore 11.

11, da Adrianopoli a Chiupri, luogo di 60 case, e si passa la Marizza.

12, da Ciupri a Xarmanli¹³³, 200 case, hore 6.

13, da Xarmanli a Semisce¹³⁴, case 150, hore 7.

14, da Semisce a Papasli¹³⁵, case 100, hore 7.

15, da Papasli a Filipopoli o sia Filiba.

¹²⁵ Razgrad.

¹²⁶ Šumen.

¹²⁷ Papas Koj.

¹²⁸ Babaeski.

¹²⁹ Lüle Burgas.

¹³⁰ Çorlu.

¹³¹ Silivri, gradić 70-ak km zapadno od Carigrada.

¹³² Küçük Çekmece.

¹³³ Harmanlij, mjesto u Bugarskoj.

¹³⁴ Semisče, mjesto u Bugarskoj.

¹³⁵ Papazli, mjesto istočno od Plovdiva.

16, da Filipopoli a Tartar Pasargik¹³⁶, luogo di fiera, di 2000 case. Gran riso vi si fa in queste campagne molto irrigue. Hore 6.

17, indi a Momino Selo — Ictiman — Novi Xan — Soffia. In Soffia venne ordine di fermarsi e si stette sino ad Aprile dell' anno seguente 1673.

Inviamento alla Porta di nuovo

Ne primi di Aprile: si partì da Adrianopoli, ove si trattò dell' affare di Narente¹³⁷, et a 16 del detto mese arrivò e si dimorò sino a 12 Agosto. Fu ottenuta la [87r] lettera diretta al bailo. Il Gran Signore partì verso il Danubio a 10.

Adì 12 Agosto 1673: da Adrianopoli a Papaschioi — 13 Goluscevo — 14 Dubrava — 15 a piè del monte Emo — 16 Cialukovo. Si marciò qui con 2 mila albanesi — 17 Sciumagn — 18 Provato — 19, 20, 21, 22 Pasargik — Alibegchioi — Muraular — Carasui, luogo di mille case sopra il Danubio et è porto di quel fiume.

25, da Carasui 26 a Vistivar, luogo grande come sopra — 27 Baba — 28 Xagilarchioi — Jasakci dove è il ponte sul Danubio e si stette in campagna sotto padiglione sino a 23 Novembre di qua del fiume Indi si passò a Galaz, dove s'hebbe l' alloggio per l' inverno, et a 29 Novembre si sentì la nuova della rotta di Coccin. Fuggì ogn' uno degl' abitanti. Il Gran Signore si ritirò a Pasargik vicino a Provato et il Gran vesiere a Baba.

Da Galaz a Tomarovo — Jasakci — Xagilarchioi — Baba — Vestivar — Karasui — Bunar — Xaschioi — Silistria¹³⁸, terra grossa, case 2500 sul Danubio. Ha fortezza, colonia de ragusei, persone 100, chiesa, prete, ove si stette tre giorni. Si caminò poi lungo il Danubio sino a Ruscik cinque giornate, et ivi si restò cominciando dalle feste del Natale, et si stette sino ad Apprile 1674.

Notisi che fra Xaschioi e Silistria fuori di strada a mano dritta si trova nella campagna deserta un edificio magnifico di marmo rotondo a cupola con figure (statue, credo, o bassorilievi) et iscrizioni atorno.

(Primljeno na 6. sjednici Razreda za društvene znanosti JAZU od 24. VI. 1981.)

¹³⁶ Pasardžik, grad u Bugarskoj.

¹³⁷ Neretva.

¹³⁸ Silistra, grad na desnoj obali Dunava.

Stjepan Krsić

DIARY OF THE JOURNEY TO THE UKRAINE AND TURKEY OF THE
AMBASSADOR FOR TRIBUTE OF THE REPUBLIC OF DUBROVNIK,
MATTHEW GUNDULIĆ, IN THE YEARS 1672—1674.

Summary

In this study we will publish the diary of the Ambassador of the Republic of Dubrovnik, Matthew Gundulić (1636—1684) written in Italian on the occasion of the delivery of the tribute of 12,500 ducats owed to the Turks by the Republic of Dubrovnik to secure freedom from molestation in their internal affairs. The author of the diary was the son of the famous Croatian poet of Dubrovnik John Gundulić (1589—1638) who had filled all the more important political posts in the Republic of Dubrovnik.

Together with another ambassador of Dubrovnik Orsat Sorkočević, on the 28th of May, 1672, Gundulić left for Adrianopolis, the summer residence of the Sultan, Muhamed IV (1648—1687) to turn over to him the tribute and also to treat of some bilateral problems. On their arrival they learned that a few days before the Sultan had left the place, at the head of an army to aid the Cossacks in their battle for independence from Poland. They arrived before the walls of Kameniec Podolski in the Ukraine when the Turks had just begun to besiege, took part in the capture of the city and accompanied the Turkish army to Lwow to which the Turks at once set siege. There they were received by the Sultan and delivered to him the tribute but were not in an opportunity to treat of the other matters.

On order from the Senate of the Republic of Dubrovnik the ambassadors parted company in the Bulgarian city of Ruse; Sorkočević went to Sofia and Gundulić proceeded to Constantinople. His diplomatic itinerary went on for two more years in all the commercial centers of the Turkish Empire.

The importance of the diary of Ambassador Gundulić consists in the fact that it contains his observations of the many countries he had visited on his journeys. He describes lots of details of the places like habits and dresses of local inhabitants, streets, bridges, churches, mosques etc, then matters of a military character like the situation of fortresses and varied military posts etc. He pays lot of attention to the description of the siege and taking of the city Kameniec Podolski by the Turks, including the morale of their armies and the evaluation of their true powers.

This diary and another of his, describing the conditions under which the Catholics lived in the Turkish Empire, Gundulić took with him to Rome in

1675 and consigned it to Abbot Stephen Gradić (1613—1683), diplomatic representative of the Republic of Dubrovnik to the Holy See and Prefect of the Apostolic Library at the Vatican. He, on his own, informed the Holy See and the Royal Court of France about the contents of the diaries, seeking in this way to obtain for the Catholics of Turkey, not alone some economic aid but, especially, some political and diplomatic action to alleviate their difficult state of life.